

9. Page R. I. Scandinavian society, 800–1100: the contribution of runic studies / R. I. Page // Viking society centenary symposium 14–15 May 1992. – Viking society for Northern research, university college London, 1993. – P. 145–159.

10. Sawyer B. The Viking-age rune-stones custom and commemoration in Early Medieval Scandinavia / B. Sawyer. – Oxford, 2000.

11. Williams H. Runes. The viking world / H. Williams / ed. by S. Brink and N. Price. – L. – N. Y. – P. 281–290.

12. Zilmer K. Deictic References in Runic Inscriptions on Voyage Runestones / K. Zilmer // Futhark: International Journal of Runic Studies. – Vol. 1. – University of Oslo, Uppsala university, 2010. – P. 123–143.

13. Zilmer K. Records and representations of Baltic Traffic in the Viking Age and the Early Middle Ages in Early Nordic sources / K. Zilmer. – Dissertationes philologiae Scandinavicae Tartuensis. – Tartu university, 2005.

Надійшла до редколегії 05.11.2013

УДК 94(4):930.2

В. В. Жиляєв

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

КНЯЗІВСЬКИЙ СЕПАРАТИЗМ У СХІДНІЙ ЄВРОПІ ПІЗНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОЇ ДОБИ: СПІВВІДНОШЕННЯ ДЖЕРЕЛЬНОЇ ТА ПОЗАДЖЕРЕЛЬНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Розглянуто роль категорії позаджерельного знання в історичних дослідженнях, пов'язаних із тематикою сепаратистських виступів князів на територіях Великого князівства Литовського. Також проаналізовано основні комплекси джерел із даної тематики.

Ключові слова: князівський сепаратизм, Східна Європа, Велике князівство Литовське, історичні джерела, позаджерельне знання.

Жиляєв В. В. Княжеский сепаратизм в Восточной Европе позднесредневекового периода: соотношение источниковой и внеисточниковой информации.

Рассмотрена роль категории внеисточникового знания в исторических исследованиях, связанных с тематикой сепаратистских выступлений князей на территориях Великого княжества Литовского. Также проанализированы основные комплексы источников по данной тематике.

Ключевые слова: княжеский сепаратизм, Восточная Европа, Великое княжество Литовское, исторические источники, внеисточниковое знание.

Сепаратистські виступи князів у Східній Європі протягом XV – початку XVI ст. – унікальне явище в історії, яке потребує подальшого дослідження. Попри тривалу історіографічну традицію питання, пов'язані із повстанням Свидригайла, змовою князів 1481 р. і повстанням Михайла Глинського, далекі від вирішення. Основна причина цього – обмеженість джерельної бази

та особливості фіксації відомостей про минуле, притаманні цим джерелам. Зазначимо, що на розширення джерельної бази за рахунок нових знахідок розраховувати не слід. Тому особливо важливим стає залучення нових методів і дослідних технологій до аналізу вже наявної інформації та більш ефективної роботи з джерелами. У зв'язку з цим і з огляду на специфіку світогляду людей доби пізнього середньовіччя особливо важливою стає категорія позаджерельного знання. Роль даного феномена в пізнавальній діяльності історика досліджували здебільшого радянські, а також сучасні українські та російські джерелознавці, теоретики історичної науки. Першість належить І. Ковальченку, який у праці «Методы исторического исследования» сформулював визначення позаджерельного знання. Надалі в історичній науці пострадянського простору набув поширення теоретичний аспект цієї теми. Спроби з'ясувати роль позаджерельного знання у вивченні конкретних проблем не здійснювали. Для подальшого продуктивного розвитку литуаністики як галузі історичної науки необхідно більш конкретно з'ясувати, на які позаджерельні знання може спиратися історик у вивченні пізнього середньовіччя, та обґрунтувати доцільність і логічність застосування різних елементів позаджерельного знання у процесі дослідження.

Дана наукова проблема поєднує теоретико-методологічний і джерелознавчий аспекти. Тому в процесі дослідження постала необхідність звернутися до багатьох різнорідних публікацій, які можна поділити на три групи: 1) теоретичні; 2) джерелознавчі; 3) археографічні.

До першої групи відносять праці І. Ковальченка, О. Медушевської, Л. Репіної, А. Гуревича, В. Підгаєцького [21; 3145; 45] та ін. Перелічені дослідження присвячено основним принципам і закономірностям пізнавальної діяльності історика та базовим філософським категоріям, із якими пов'язаний процес пізнання минулого. Низку теоретичних і прикладних аспектів джерелознавства висвітлено у праці В. Воронова «Джерелознавство історії України», яка містить загальний огляд теоретичних дискусій із питань теорії історичного пізнання та історії вивчення Литовської метрики, білорусько-литовських літописів та інших джерел з історії України XIV–XVII ст.

Другу групу складають праці М. Даниловича, С. Пташинського, М. Улащика, Ф. Леонтовича, М. Довнара-Запольського, М. Бережкова, О. Зиміна, М. Ковальського, П. Грімстед-Кеннеді, С. Абросимової. Загалом, у процесі вивчення всіх видів джерел з історії Великого князівства Литовського створено надзвичайно велику кількість розвідок, які неможливо класифікувати в межах цієї статті. З певною умовністю можна віднести до цієї ж групи і дослідження Л. Войтовича, в яких подано глибокий аналіз джерел, зокрема датованих XV–XVI ст.

Третю групу становлять археографічні публікації. Джерела, пов'язані з історією Великого князівства Литовського в XV–XVI ст., почали публікувати ще з XIX ст. Археографічна діяльність була поширена на тере-

нах Росії, Литви, Білорусі та Польщі. Основні напрямки археографічної діяльності: систематизація та публікація нарративних джерел, актів Литовської метрики й актового матеріалу Великого князівства Московського, білорусько-литовських і російських літописів, які увійшли до багатотомних серій «Полное собрание русских летописей», «Русская историческая библиотека», «Акты, относящиеся к истории Юго-Западной России» та ін. Археографічну діяльність і джерелознавчі дослідження аналізували у своїх працях М. Кром, Н. Яковенко, В. Василенко, В. Воронов [14; 32; 63; 64] та ін.

Мета написання даної статті – з'ясування ролі позаджерельного знання у вивченні проблематики сепаратистських виступів князів на українських землях протягом XV – початку XVI ст. і виявлення перспективи застосування нових методів історичної науки в дослідженні князівського сепаратизму у Великому князівстві Литовському.

Позаджерельне знання являє собою специфічну категорію історичної науки, отже, необхідно звернутися до визначення цього терміна. У даному дослідженні ми, спираючись на праці І. Ковальченка, В. Підгаєцького та В. Воронова, можемо запропонувати визначення позаджерельного знання як відомостей про досліджувану проблему, які історик отримує не безпосередньо з джерел (наприклад, із праць інших дослідників), знань про засоби вивчення минулого, інформації з інших галузей. При цьому необхідно зважати на те, що позаджерельними є і знання дослідника з інших проблем історичної науки, які застосовують у процесі дослідження.

Ми не можемо не розглянути питання класифікації джерел, що стосуються тематики князівського сепаратизму. Класифікуючи наявні джерела з теми, ми застосовували теоретичні постулати таких дослідників, як І. Ковальченко, О. Медушевська, М. Ковальський, В. Підгаєцький, В. Воронов. З огляду на зміст джерел ми вважаємо за недоцільне подавати окремо класифікацію тих із них, що пов'язані із виступом Свидригайла, змовою князів 1481 р. і повстанням М. Глинського.

Перша група джерел – нарративні джерела. До неї входять пам'ятки білорусько-литовського та російського літописання, твори польських та західних хроністів, які, незважаючи на значний обсяг і те, що їх автори іноді були сучасниками досліджуваних подій, повідомляють про них дуже мало. Не можна не відзначити і загальну суперечливість інформації, уміщеної в джерелах. Це було переконливо продемонстровано українським дослідником змови князів 1481 р. Г. Виноградовим і російським автором М. Кромом на прикладі подій 1481 р. і повстання М. Глинського.

Найчисельніший комплекс нарративних джерел із тематики князівського сепаратизму – так звані білорусько-литовські літописи, опубліковані в «Полном собрании русских летописей». Найцінніші з них: «Супрасльський літопис», «Літопис Аврамки», «Літопис Биховця», «Академічний літопис», «Літопис Рачинського». До цього ж комплексу джерел можна віднести «Хроніку Софоновича» і «Густинський літопис», які є досить близькі за географією описуваних подій та їх хронологією [22; 34; 35; 57; 60].

Другий, близький типологічно, але відмінний за змістом комплекс наративних джерел – російські літописні твори. Серед них найбільшу цінність для нас становлять пам'ятки новгородського та псковського літописання. Новгородські, псковські та софійські літописи «дозволяють» побачити досліджувані процеси під іншим кутом зору. Одне із найцінніших джерел – «Русский временник» [26], автор якого був досить добре поінформований щодо деталей зовнішньої політики Великого князівства Московського і його відносин із Великим князівством Литовським.

Третій комплекс наративних джерел становлять польські та європейські наративні джерела. До них відносять хроніки М. Стрийковського, М. Бельского, Б. Ваповського, Деція, М. Кромера та ін. Близькі до них типологічно твори Ф. Ніенштедта, Б. Рюсова, Г. Вартберга та молдавські літописи [20], що «дозволяють» значно доповнити відомості про зовнішню політику Королівства Польського, Великого князівства Литовського, Молдови, Великого князівства Московського та Османської Порти. Ще одне важливе джерело – працю С. Герберштайна «Записки про Московію» – складно віднести до будь-якого з названих комплексів, оскільки цей твір принципово відрізняється від середньовічних праць і поєднує ознаки етнографічної, географічної та власне історичної праці.

М. Кром, М. Бичкова, а також українські дослідники О. Русина, Н. Яковенко, Г. Виноградов у своїх розвідках продемонстрували суперечливість інформації про князівські повстання, уміщеної в наративних джерелах XVI–XVII ст. Причини такої суперечливості: 1) різний ступінь поінформованості авторів про події, описані у творах; 2) політичні та особисті цілі літописців; 3) відмінність критеріїв, виходячи з яких історики, оцінювали дії тих чи інших монархів і політичних діячів. Ідеться про ситуації, пов'язані із взаємними територіальними претензіями, переходами князів на службу до іншого монарха. У ситуаціях, подібних до названих, кожна із сторін мала власні правові, історичні та богословські аргументи і тому логічно, що літописці та інші інтелектуали кожної держави у своїх працях відображали претензії своїх монархів на ті чи інші території та аргументи, на яких ґрунтувалися ці претензії.

Інша важлива риса наративних джерел – їх синкретичний характер. Літописи й інші твори, що містять інформацію про події досліджуваної доби, суттєво відрізняються від сучасних наукових творів. Відмінність полягає не лише у формальних ознаках, таких як наявність точних дат і цитування, відсутність легенд та ін. Важлива відмінність даних творів – часте цитування Святого Писання і творів отців церкви. Це, на наш погляд, переконливо свідчить про те, що літописці розглядали свою діяльність як близьку до проповідницької.

Друга група джерел – документальні. Звертаючись до документів, створених у добу середньовіччя та раннього Нового часу, дослідник має враховувати їх специфічні риси. Ідеться про типологію документів і саму мову актових матеріалів, листів, родоводів, синодиків та інших джерел. Говорячи

про особливості мови, якою написані середньовічні документи, ми маємо на увазі такі її риси: 1) у документах яскраво помітний релігійний світогляд автора й усвідомлення тісного зв'язку буденної практичної діяльності з релігійністю та церковним життям; 2) серед усталених елементів формуляра наявні релігійні формули, зокрема застереження про кару, яка очікує на того, хто порушить хресне цілування, умови вкладної грамоти чи заповіту; 3) варіювання формуляра документа навіть у межах одного типу документів і його залежність від конкретних обставин справи, соціального статусу її учасників та інших обставин.

Документальні джерела з тематики князівського сепаратизму нечисленні й нерідко тільки опосередковано стосуються досліджуваних нами подій, але їх уважне вивчення дозволяє уточнити важливі деталі: соціальну основу князівських виступів, їх передумови та перебіг, зовнішньополітичний контекст виступів (особливо це стосується повстання Михайла Глинського), розвиток культури в XV–XVI ст. У питанні класифікації джерел можливі різні підходи, однак найдоцільніше класифікувати документальні джерела за країною походження й типами. Слід пам'ятати, що будь-яка класифікація умовна і її часто укладають з огляду на завдання, які ставить перед собою дослідник, чи відповідно до образу досліджуваної доби, що формується у свідомості дослідника. Одна з таких рис чи явищ, характерних для суспільства Великого князівства Литовського XV–XVI ст., – категорія «старовини» як домінанта політичної та правової свідомості. На принцип «старовини» у Великому князівстві Литовському звертали увагу у своїх розвідках білоруський дослідник О. Дзярнович, російський історик М. Кром, українська дослідниця Н. Яковенко [24; 32; 63]. Виходячи з цих міркувань, ми повинні залучати до дослідження документальні джерела, що містять інформацію про інші періоди історії Великого князівства Литовського та Київської Русі. Хоча в більшості випадків важлива не стільки інформація, уміщена в цих джерелах, скільки відомості про практику їх використання і про посилення на них в інших документах.

Отже, класифікація документальних джерел із тематики князівського сепаратизму може мати такий вигляд: 1) майнові грамоти й акти з князівських, монастирських архівів та Литовської метрики; 2) офіційне листування; 3) судові документи; 4) дипломатичні документи (перемирні та хрестоцілувальні грамоти, документи посольств, ярлики тощо.); 5) законодавчі пам'ятки (привілеї та ін.); 6) родоводи й родовідні книги.

Щодо публікації джерел з історії князів, то її початком можна вважати першу чверть XIX ст., коли стала виходити друком серія «Собрание государственных грамот и договоров» (1813–1826). Надалі було опубліковано: «Белорусский архив древних грамот» (1824), «Архив Юго-Западной России» (1860–1890), «Памятники дипломатических сношений древней Руси с державами иностранными» (1851–1871), «Акты, собранные в библиотеках и архивах Российской империи Археографическою комиссиею» (1863–1865), «Русская историческая библиотека» (1872–1926) та низка інших збірок джерел,

серед яких є і такі, що стосуються тематики князівських повстань XV–XVI ст.

Серед усіх комплексів документальних джерел особливе місце посідають акти Литовської метрики. Історія та структура метрики добре відома дослідникам. До наукового обігу документи Литовської метрики введено ще в XIX ст. У своїх розвідках цей комплекс джерел використовували Ф. Леонтович, М. Любавський, М. Довнар-Запольський, М. Грушевський та ін. Вивчення Литовської метрики сприяло формуванню нового напрямку в історичній науці. Початок вивчення самої Литовської метрики як комплексу історичних джерел пов'язаний із діяльністю М. Бережкова. Результати його наукових пошуків відображено у вступі до довідкового видання «Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве Министерства юстиции» (1915) і монографії «Литовская метрика как исторический источник» (1946). Розглянувши саме поняття позаджерельного знання та джерельну базу досліджень із тематики князівського сепаратизму в Східній Європі протягом XV – початку XVI ст., на прикладі кількох сюжетів проілюструємо роль позаджерельного знання у вивченні даної теми.

Перший сюжет, який стосується досліджуваної теми, пов'язаний із культурною та інтелектуальною атмосферою доби. Ідеться про особливості релігійної атмосфери пізнього середньовіччя. Серед таких особливих рис можна назвати три: 1) есхатологічні очікування; 2) активізація еретичних рухів; 3) інтерес до містичних учень та астрології [8, с. 47]. Першим, хто вказав на специфічну релігійну атмосферу доби, був М. Карамзін [28, с. 6–8]. О. Алексєєв у своєму дослідженні «Под знаком конца времен. Очерки русской религиозности XIV – начала XVI вв.» називає очікування Страшного суду ключовою характеристикою релігійної атмосфери на Русі в добу пізнього середньовіччя [8, с. 45]. З огляду на структуру церковно-адміністративного поділу, тісні культурні зв'язки та побутування одних і тих же пам'яток богословської літератури на землях Великого князівства Московського та Великого князівства Литовського можемо говорити про те, що здебільшого висновки, наведені в дослідженні О. Алексєєва, справедливі й для ситуації на українських землях. Важко дати однозначну відповідь, як саме впливала релігія на політичне життя, однак наявність у документах і наративних джерелах висловів на кшталт: «божою милістю...», «і допоміг Бог», присутність осіб духовного звання в державних органах, практику скріплення політичних зобов'язань цілуванням хреста та низку інших фактів, наявність зв'язку між релігією і всіма проявами політичного життя можна вважати незаперечною. Можна говорити принаймні про взаємопов'язаність політичних і релігійних криз. Постає необхідність розглянути зв'язок ідей, уміщених у релігійних і філософських творах, що були в обігу на українських землях протягом доби пізнього середньовіччя, із подіями політичної історії регіону. А отже, ці твори можна розглядати і як джерела, що стосуються не тільки культурної та інтелектуальної історії. Особливо перспективним

видається дослідження під цим кутом зору так званої «літератури жидовствуючих».

Другий сюжет пов'язаний із питанням про статус князів протягом усього середньовіччя, особливості їх самоусвідомлення. На історичних матеріалах доби Київської Русі цю проблему дослідив О. Толочко [58], місце князів у суспільній свідомості людей XVI–XVII ст. детально проаналізувала Н. Яковенко. Обидва автори зробили висновок про містичне сприйняття князівської влади та жорсткі вимоги, які висувалися до поведінки князя та його особистих якостей. Свідчень подібного роду про особливий сакральний статус князів протягом XV – початку XVI ст. ми фактично не маємо, але є підстави стверджувати, що в досліджуваній нами період населення українських земель (певна його частина) сприймало князів як осіб, які повинні мати високі моральні й розумові якості, наділених християнськими чеснотами та як таких, що відповідають перед Богом за дотримання справедливості на своїх землях. Реалізацію уявлень про постать князя в політичному житті українських земель протягом XV – початку XVI ст. фактично не досліджено. Недостатньо уваги приділили дослідники і значенню родинних зв'язків у політичному житті Великого князівства Литовського. Цей факт викликає подив з огляду на велику кількість праць із генеалогії аристократичних родів Великих князівств Литовського та Московського.

Інший аспект, що не був повністю відображений у дослідженнях, – зовнішньополітичний контекст сепаратистських виступів князів. Якщо у випадку із виступами Свидригайла не звернути увагу на втручання Лівонського ордену неможливо, то у разі дослідження змови князів 1481 р. та повстання М. Глинського 1508 р. політичну ситуація в Європі враховано не повною мірою. Усі дослідники цих подій звертають увагу лише на протистояння Великих князівств Литовського та Московського. Однак, на наш погляд, для більш повного розуміння подій, пов'язаних із виступом Михайла Глинського, необхідно враховувати експансію Османської Порти та суперництво між Ягеллонами й Габсбургами за Угорщину. Проблематику антиягеллонських коаліцій досліджували Г. Хорошкевич [19, с. 9–13], білоруський науковець О. Дзярнович [24]. Необхідність звернути увагу на це протистояння можна пояснити кількома фактами: 1) синхронністю політичних конфліктів в Угорщині та повстанням М. Глинського; 2) гарною поінформованістю М. Глинського про події в Європі й фактом його тісного особистого знайомства з імператором Максиміліаном I, королем Угорщини Владиславом II; 3) очевидною зацікавленістю Священної Римської імперії в дестабілізації ситуації в державах під владою Ягеллонів. Цілком імовірно, що М. Глинський, плануючи повстання, сподівався на підтримку іноземців. Потребує з'ясування і роль ісламського світу (зокрема, Кримського ханства) у сепаратистських виступах за доби пізнього середньовіччя.

Інша проблема, що потребує розширення дослідного інструментарію, – трактування самим Глинським і сучасниками князя його дій. Основними

джерелами права у Великому князівстві Литовському на початку XVI ст. до створення першого Литовського статуту був Судебник Казимира та правові звичаї, зміст яких нам достеменно невідомий. Детально проаналізувала правосвідомість аристократії другої половини XVI–XVII ст. у своїй праці «Паралельний світ» Н. Яковенко [63, с. 106–148]. Загальновизнаний факт, що одне із джерел Литовських статутів – саме правові звичаї, сформовані задовго до кодифікації права. Крім того, порівнявши дії князя Глинського, його оточення та суперників із ситуаціями, проаналізованими в монографії «Паралельний світ», можна зробити висновок, що уявлення про протиправну поведінку могли бути незмінні до та після кодифікації права в Литовських статутах. Основні звинувачення, які висували один одному учасники конфлікту: 1) звинувачення Я. Заберезинським М. Глинського в убивстві Олександра Казимировича та в намаганні захопити владу в державі; звинувачення М. Глинським Я. Заберезинського в замаху; 2) відмова монарха від виконання обов'язків судді; 3) дії М. Глинського, які розглядали як посягання на державний лад і які були обтяжені їх таємним характером; 4) раптове вбивство Я. Заберезинського за змовою. Таким чином, стає зрозуміло, що повстання М. Глинського – результат не тільки особистих і міжнародних конфліктів, а й правової колізії, оскільки в обох сторін конфлікту були цілком законні підстави висувати претензії та звинувачення одна одній.

Недостатньо, на наш погляд, розглянуто й передумови повстання М. Глинського та період його життя від повернення у Велике князівство Литовське до повстання. Зокрема, недостатню увагу приділено його діяльності при дворі. Цей факт не знаходить пояснення ще й тому, що даний період життя князя порівняно добре відображено в давно опублікованих джерелах, і саме в подіях цього періоду ми можемо знайти багато пояснень щодо подальших дій М. Глинського під час повстання та вже на службі у Великому князівстві Московському.

Таким чином, на основі аналізу історіографії, джерельної бази досліджуваної проблематики, праць теоретиків історичної науки показано важливу роль позаджерельного знання у вивченні князівського сепаратизму на українських землях протягом XV–XVI ст. На конкретних прикладах було продемонстровано важливість залучення нових дослідних технологій – одного з найважливіших елементів позаджерельного знання.

Можна стверджувати, що наявну джерельну основу для досліджень попри обмеженість останньої і фрагментарність інформації, яку вона містить, використовують не в повній мірі та недостатньо інтенсивно.

Розглянувши джерела з проблематики князівського сепаратизму в пізньому середньовіччі й дотичних проблем та проаналізувавши наявну історіографію проблеми, можемо говорити про можливість накопичення знань із даної теми й перспективність подальших наукових пошуків у цій царині.

Бібліографічні посилання

1. Акты исторические, собранные и изданные Археологическою комиссиею. – СПб., 1841. – Т. 1: 1334–1598.
2. Акты Литовской метрики / собр. Ф. И. Леонтовичем. – Варшава, 1896. – Т. 1, вып. 1.
3. Там же / собр. Ф. И. Леонтовичем. – Варшава, 1897. – Т. 1, вып. 2.
4. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею. – СПб., 1846. – Т. 1: 1340–1506.
5. Там же. – СПб., 1848. – Т. 2: 1506–1544.
6. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, изданные Археологическою комиссиею. – СПб., 1863. – Т. 1: 1361–1598.
7. Акты, собранные в библиотеках и архивах Российской империи Археологическою экспедициею Императорской Академии Наук. – СПб., 1836. – Т. 1: 1294–1598.
8. **Алексеев А. И.** Под знаком конца времени: очерки русской религиозности конца XIV – начала XVI вв. / А. И. Алексеев. – СПб., 2002.
9. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденною при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – К., 1859. – Т. 1, ч. 1.
10. Там же. – К., 1883. – Т. 6.
11. Там же. – К., 1867. – Ч. 4, т. 1.
12. **Бычкова М. Е.** Князь Михаил Глинский на службе в Литве и России / М. Е. Бычкова // Человек XVI столетия. – М., 2000 – С. 108–117.
13. **Бычкова М. Е.** Русское государство и Великое княжество Литовское с конца XV в. до 1569 г. / М. Е. Бычкова. – М., 1996.
14. **Василенко В. А.** Політична історія Великого князівства Литовського (до 1569 р.) в східнослов'янських історіографіях XIX – першої третини XX ст. / В. А. Василенко. – Д., 2006.
15. **Виноградов Г. М.** Князівська «змова» 1480–1481 років у контексті політичних та династичних відносин у Східній Європі доби Пізнього Середньовіччя / Г. М. Виноградов // Наддніпрянська Україна: історичні події, процеси, постаті: зб. наук. пр. – Д., 2003. – № 2. – С. 5–21.
16. **Войтович Л. В.** Княжа доба на Русі: портрети еліти / Л. В. Войтович. – Біла Церква, 2006.
17. **Воронов В. І.** Джерелознавство історії України / В. І. Воронов. – Д., 2003.
18. **Генрих Латвійський.** Хроника Ливонии / Генрих Латвійський. – М.–Л., 1938.
19. **Герберштейн С.** Записки о Московии / С. Герберштейн; пер. с нем. А. И. Малеина и А. В. Назаренко; вступ. ст. А. Л. Хорошкевич; под ред. В. Л. Янина. – М., 1988.
20. **Грекул Ф. А.** Славяно-Молдавские летописи XV–XVI вв. / Ф. А. Грекул. – М., 1976.
21. **Гуревич А. Я.** Исторический синтез и Школа «Анналов» / А. Я. Гуревич. – М., 1993.
22. Густинський літопис [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/old17/old17_08.htm
23. **Данилевский И. Н.** Источниковедение: Теория. История. Метод. Источники российской истории / И. Н. Данилевский, В. В. Кабанов, О. М. Медушевская, М. Ф. Румянцева. – М., 1998.
24. **Дзярновіч А. І.** Вялікае Княства Літоўскае перад пагрозай антыягелонскіх кааліцый канца XV – пачатку XVI ст. / А. І. Дзярновіч // Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэд.: Ю. Бохан, Г. Галенчанка. – Мн., 2008. – Т. 2: Беларусь у перыяд Вялікага Княства Літоўскага. – С. 400–410.

25. Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV–XVI вв. / подгот. к печати Л. В. Черепнин; под ред. С. В. Бахрушина. – М.–Л., 1950.
26. **Зимин А. А.** Новое о восстании М. Глинского в 1508 г. / А. А. Зимин / [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Russ/XVI/1520-1540/Russkij_vremennik/text1.htm
27. **Казакова Н. А.** Антифеодальные еретические движения на Руси XIV – начала XVI в. / Н. А. Казакова, Я. С. Лурье. – М.–Л., 1955.
28. **Карамзин Н. М.** История государства Российского / Н. М. Карамзин. – М., 2003.
29. Книга степенная царского родословия // Полн. собр. рус. летописей. – Т. 21. – СПб., 1908. – Далее: ПСРЛ.
30. Там же // ПСРЛ. – Т. 21– СПб., 1913.
31. **Ковальченко И. Д.** Методы исторического исследования / И. Д. Ковальченко. – М., 1987.
32. **Кром М. М.** Меж Русью и Литвой. Пограничные земли в системе русско-литовских отношений конца XV – первой трети XVI в. / М. М. Кром. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 2010.
33. **Кром М. М.** «Человек на всякий час»: Авантюрная карьера князя Михаила Глинского / М. М. Кром // Родина. – 1996. – № 5. – С. 45–49.
34. Летописи белорусско-литовские // ПСРЛ. – Т. 35. – М., 1980.
35. Летописный сборник именуемый летописью Авраамки // Там же. – Т. 16. – СПб., 1889.
36. Летописный сборник именуемый патриаршей или никоновской летописью // Там же. – Т. 9. – М., 2000.
37. Там же. – Т. 10. – СПб., 1885.
38. Там же. – Т. 11. – СПб., 1897.
39. Там же. – Т. 12. – СПб., 1901.
40. Летопись великих князей литовских / изд. А. Н. Попов // Ученые зап. П. Отделения Императорской АН. – СПб., 1854. – Кн. 1. – С. 21–58.
41. Новгородская вторая летопись // ПСРЛ. – Т. 3. – СПб., 1879.
42. Новгородская летопись по синодальному харатейному списку // Там же. – Т. 3. – СПб., 1888.
43. Новгородская первая летопись // Там же. – Т. 3. – СПб., 1841.
44. Новгородская четвертая летопись // Там же. – Т. 4, ч. 1, вып. 3. – Л. 1929.
45. **Підгаєцький В. В.** Основи теорії та методології джерелознавства з історії України ХХ ст. / В. В. Підгаєцький. – Д., 2001.
46. Псковская вторая летопись // ПСРЛ. – Т. 5. – СПб., 1851.
47. Там же // Там же. – Т. 4, ч. 4, 5. – СПб., 1848.
48. Русская историческая библиотека. – СПб., 1875. – Т. 1.
49. Там же. – СПб., 1880. – Т. 6.
50. Русский хронограф. – Ч. 1. // ПСРЛ. – Т. 22. – СПб., 1911.
51. Там же. – Ч. 2. // Там же. – СПб., 1914.
52. Собрание государственных грамот и договоров хранящихся в государственной коллегии иностранных дел. – М., 1819. – Ч. 1.
53. Там же. – М., 1813. – Ч. 2.
54. Софийская вторая летопись // ПСРЛ. – Т. 6. – СПб., 1853.
55. Софийская первая летопись // Там же. – Т. 5, вып. 1. – Л., 1925.
56. Там же. – Т. 6. – СПб., 1853.
57. **Софонович Феодосій.** Хроніка з літописців стародавніх [Електронний ресурс] / Феодосій Софонович. – Режим доступа: <http://litopys.org.ua/sofon/sof.htm>
58. **Толочко О. П.** Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология / О. П. Толочко. – К., 1992.

59. Ульяновський В. І. Митрополит київський Спиридон / В. І. Ульяновський. – К., 2004.
60. Хроника Быховца / предисл., коммент. и пер. Н. Н. Улащика. – М., 1966.
61. Шабульдо Ф. М. Земли юго-западной Руси в составе Великого княжества Литовского / Ф. М. Шабульдо. – К., 1987.
62. Шніп М. А. Унутрыпалітычны канфлікт 1508 г. у Вялікім княстве Літоўскім у кантэксце міжнародных адносін ва Усходняй Еўропе: аўтарэф. дыс. канд. гіст. навук / М. А. Шніп. – Мн., 2009.
63. Яковенко Н. М. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVII ст. / Н. М. Яковенко. – К., 2002.
64. Яковенко Н. М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. Волинь і центральна Україна / Н. М. Яковенко. – К., 2008.
65. Kroniki Bernarda Wapowskiego (1480–1535) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dir.icm.edu.pl/pl/Scriptores_Rerum_Polonicarum/Tom_2/
66. Strykowski M. Kronika polska, litewska, żmódzka i wszystkiej Rusi / M. Strykowski. – W., 1846 – Т. 1.
67. Strykowski M. Ibid. – Т. 2.

Надійшла до редколегії 06.02.2014

УДК 930.1 (47)

О. В. Яковенко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Г. А. ГЛІНКА – ПЕРШИЙ РОСІЙСЬКИЙ ДОСЛІДНИК ДАВНЬОРУСЬКОГО ЯЗИЧНИЦТВА

Розглянуто працю російського дослідника Г. А. Глінки «Древняя религия славян» у зв'язку із історіографічною традицією епохи Просвітництва.

Ключові слова: епоха Просвітництва, історіографічна традиція, давньоруське язичництво, слов'янські божества.

Яковенко Е. В. Г. А. Глинка – первый российский исследователь древнерусского язычества.

Рассмотрен труд российского исследователя Г. А. Глинки «Древняя религия славян» в связи с историографической традицией эпохи Просвещения.

Ключевые слова: эпоха Просвещения, историографическая традиция, древнерусское язычество, славянские божества.

Епоха Просвітництва – одна з ключових епох в історії європейської філософської, суспільної та історичної думки, справжній інтелектуальний рух, який за своєю суттю походив на перезавантаження всієї європейської системи цінностей.

Основне словосполучення, яким можна охарактеризувати особливості філософської думки епохи Просвітництва в Західній Європі, – «дух